

AHOLINING IJTIMOIIY MUHOFAZASIDA NODAVLAT, NOTIJORAT VA JAMOAT TASHKILOTLARINING O'RNI

Mirzayev Sherali Maxmatqulovich

Termiz iqtisodiyot servis universiteti magistranti

E-mail: sherali.mirzayev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholining ijtimoiy muhofazasini ta'minlashda nodavlat, notijorat va jamoat tashkilotlarining o'rni, vazifalari hamda ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ijtimoiy muhofaza tizimining nazariy asoslari, davlat va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi ijtimoiy sheriklik mexanizmlari hamda nodavlat sektorining ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishdagi ishtiroki yoritib beriladi. Shuningdek, O'zbekiston va xalqaro tajriba misolida nodavlat tashkilotlarning ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlashdagi samaradorligi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish istiqbollari tahlil etiladi. Maqola xulosalari ijtimoiy siyosatni takomillashtirish va aholining ijtimoiy muhofazasini kuchaytirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muhofaza, nodavlat notijorat tashkilotlari, jamoat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy sheriklik, ijtimoiy xizmatlar, ijtimoiy siyosat.

Аннотация. В статье проводится научный анализ роли и значения негосударственных, некоммерческих и общественных организаций в системе социальной защиты населения. Рассматриваются теоретические основы социальной защиты, механизмы социального партнерства между государством и институтами гражданского общества, а также участие негосударственного сектора в предоставлении социальных услуг. На основе опыта Узбекистана и международной практики анализируется эффективность деятельности негосударственных организаций в поддержке социально уязвимых слоев населения, выявляются существующие проблемы и перспективы их решения. Выводы статьи имеют практическую значимость для совершенствования социальной политики и укрепления системы социальной защиты населения.

Ключевые слова: социальная защита, негосударственные некоммерческие организации, общественные организации, гражданское общество, социальное партнерство, социальные услуги, социальная политика.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the role and significance of non-governmental, non-profit and public organizations in the system of social

protection of the population. The theoretical foundations of social protection, mechanisms of social partnership between the state and civil society institutions, as well as the participation of the non-governmental sector in the provision of social services are examined. Based on the experience of Uzbekistan and international practice, the effectiveness of non-governmental organizations in supporting socially vulnerable groups, existing challenges and prospects for their resolution are analyzed. The conclusions of the article are of practical importance for improving social policy and strengthening the social protection system.

Key words: *social protection, non-governmental non-profit organizations, public organizations, civil society, social partnership, social services, social policy.*

KIRISH

Aholining ijtimoiy muhofazasi har bir davlatning barqaror rivojlanishi, jamiyatda ijtimoiy adolat va hamjihatlikni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi. Ijtimoiy muhofaza tizimi fuqarolarning asosiy ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash, teng imkoniyatlar yaratish va jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Zamonaviy ijtimoiy siyosatda faqat davlat institutlarining sa'y-harakatlari yetarli bo'lmay, bu jarayonda nodavlat, notijorat va jamoat tashkilotlarining faol ishtiroki alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada aholining ijtimoiy muhofazasida nodavlat, notijorat va jamoat tashkilotlarining o'ri, ularning vazifalari, faoliyat yo'nalishlari, davlat bilan hamkorlik mexanizmlari hamda mavjud muammolar va istiqbollar yaxlit tarzda tahlil qilinadi.

Ijtimoiy muhofaza tushunchasi keng ma'noda jamiyat a'zolarini ijtimoiy xatarlar – ishsizlik, kambag'allik, nogironlik, qarilik, kasallik, boquvchisini yo'qotish kabi holatlardan himoyalashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasini anglatadi. An'anaviy ravishda ijtimoiy muhofaza davlat tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy sug'urta, ijtimoiy nafaqalar, moddiy yordam va ijtimoiy xizmatlar orqali ta'minlab kelingan. Biroq globallashuv, urbanizatsiya, demografik o'zgarishlar va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning murakkablashuvi sharoitida ijtimoiy muhofaza tizimini diversifikatsiya qilish, ya'ni unga nodavlat sektorini faol jalb etish zarurati yuzaga keldi [2].

Nodavlat, notijorat va jamoat tashkilotlari fuqarolik jamiyatining muhim institutlari sifatida davlat va jamiyat o'rtasida ko'prik vazifasini bajaradi. Ular aholining turli ijtimoiy guruhlari manfaatlarini ifoda etadi, muammolarni aniqlashda bevosita joylarda faoliyat yuritadi hamda manzilli va samarali yordam ko'rsatish imkoniyatiga ega. Ayniqsa, davlat resurslari cheklangan yoki markazlashgan tizim

yetarli darajada moslashuvchan bo'lmagan holatlarda bunday tashkilotlarning roli yanada oshadi.

Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNTlar) ijtimoiy muhofaza sohasida bir qator muhim funksiyalarni bajaradi. Avvalo, ular ijtimoiy ehtiyojlarni aniqlash va monitoring qilish bilan shug'ullanadi. NNTlar mahalliy darajada aholi bilan bevosita aloqada bo'lib, muhtoj qatlamlarning real ehtiyojlarini chuqur o'rganadi. Bu esa ijtimoiy yordamning manzilliligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ikkinchidan, NNTlar ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish orqali davlat yukini yengillashtiradi. Masalan, nogironligi bo'lgan shaxslar, yolg'iz keksalar, yetim bolalar, ijtimoiy xavf ostidagi ayollar va yoshlar bilan ishlashda nodavlat sektorining tajribasi va moslashuvchan yondashuvi yuqori samaradorlik beradi.

Jamoat tashkilotlari ham aholining ijtimoiy muhofazasida muhim o'rin tutadi. Ular ko'pincha ko'ngillilik asosida faoliyat yuritib, jamiyatda o'zaro yordam va hamjihatlik muhitini shakllantiradi. Jamoat tashkilotlari orqali aholining o'zi ijtimoiy muammolarni hal etish jarayoniga jalb qilinadi, bu esa fuqarolik faolligini oshiradi. Masalan, mahalla fuqarolar yig'inlari, xayriya jamg'armalari, yoshlar va ayollar uyushmalari ijtimoiy muhofazaga muhtoj shaxslarni aniqlash va ularga yordam ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi [3].

Notijorat tashkilotlarning ijtimoiy muhofazadagi faoliyati ko'p qirrali bo'lib, moddiy yordam ko'rsatish bilan cheklanmaydi. Ular psixologik yordam, huquqiy maslahat, kasbga yo'naltirish, qayta tayyorlash va reabilitatsiya xizmatlarini ham taqdim etadi. Bu yondashuv ijtimoiy muhofazani faqat vaqtinchalik yordam sifatida emas, balki insonning jamiyatga to'laqonli integratsiyasini ta'minlash vositasi sifatida ko'rishga imkon beradi. Ayniqsa, mehnat bozorida raqobatbardoshlikni oshirish, o'zini o'zi band qilishni qo'llab-quvvatlash orqali kambag'allikni qisqartirishda nodavlat tashkilotlarning hissasi katta.

Davlat va nodavlat sektorining hamkorligi ijtimoiy muhofaza tizimining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy ijtimoiy siyosatda davlat ijtimoiy xizmatlarning yagona ijrochisi emas, balki buyurtmachi, muvofiqlashtiruvchi va nazorat qiluvchi subyekt sifatida namoyon bo'lmoqda. Ijtimoiy buyurtma, grantlar, subsidiyalar va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari orqali nodavlat va jamoat tashkilotlari ijtimoiy muhofaza sohasiga faol jalb etilmoqda. Bu esa resurslardan samarali foydalanish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qiladi [4].

O'zbekiston tajribasida ham so'nggi yillarda nodavlat, notijorat va jamoat tashkilotlarining ijtimoiy muhofazadagi roli sezilarli darajada oshib bormoqda. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, NNTlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha

qabul qilinayotgan huquqiy-me'yoriy hujjatlar ushbu sohada muhim asos yaratmoqda. Xususan, ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda nodavlat sektorini keng jalb etish, xayriya faoliyatini rag'batlantirish, ko'ngillilar harakatini rivojlantirish orqali aholining ijtimoiy muhofazasi mustahkamlanmoqda. Mahalla institutining faol ishtiroki esa ijtimoiy yordamning manzilliligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu bilan birga, nodavlat va jamoat tashkilotlarining ijtimoiy muhofazadagi faoliyatida ayrim muammolar ham mavjud. Moliyaviy resurslarning yetishmasligi, institutsional salohiyatning cheklanganligi, malakali kadrlar tanqisligi hamda davlat bilan hamkorlik mexanizmlarining yetarlicha rivojlanmaganligi shular jumlasidandir. Ba'zi hollarda NNTlar faoliyati fragmentar xarakterga ega bo'lib, uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlash qiyinlashadi. Shu bois, nodavlat sektorini qo'llab-quvvatlashning tizimli mexanizmlarini ishlab chiqish muhim vazifa hisoblanadi [5].

Istiqbolda aholining ijtimoiy muhofazasida nodavlat, notijorat va jamoat tashkilotlarining rolini yanada kuchaytirish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Avvalo, huquqiy-me'yoriy bazani takomillashtirish, NNTlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish muhim. Ikkinchidan, davlat va nodavlat sektorining institutsional hamkorligini rivojlantirish, ijtimoiy buyurtma va grant tizimlarini kengaytirish lozim. Uchinchidan, nodavlat tashkilotlarning salohiyatini oshirish, ularni malakali kadrlar bilan ta'minlash va innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur. Shuningdek, jamoatchilik nazorati va ochiqlikni ta'minlash orqali ijtimoiy muhofaza tizimining ishonchliligi mustahkamlanadi.

Ijtimoiy muhofaza tizimining nazariy asoslari ijtimoiy davlat konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ijtimoiy davlat fuqarolarning munosib turmush darajasini ta'minlash, ijtimoiy tengsizlikni yumshatish va zaif qatlamlarni qo'llab-quvvatlashni o'z zimmasiga oladi. Biroq zamonaviy sharoitda davlatning barcha ijtimoiy ehtiyojlarni to'liq qondirish imkoniyati cheklangan bo'lib, bu holat ijtimoiy siyosatda ko'p sektorli yondashuvni talab etadi. Aynan mana shu nuqtada nodavlat, notijorat va jamoat tashkilotlari ijtimoiy muhofazaning muhim subyekti sifatida maydonga chiqadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda ijtimoiy xizmatlarning sezilarli qismi nodavlat sektor tomonidan amalga oshiriladi. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida ijtimoiy xizmatlar bozorida notijorat tashkilotlar, xayriya fondlari va ijtimoiy korxonalar faol ishtirok etadi. Ular davlat tomonidan moliyalashtirilgan ijtimoiy buyurtmalar asosida aholining ehtiyojmand qatlamlariga xizmat ko'rsatadi. AQSh tajribasida ham notijorat tashkilotlar kambag'allikka qarshi kurash, nogironlar va qariyalar parvarishi, bolalarni ijtimoiy himoyalash sohalarida

yetakchi o‘rin tutadi. Ushbu tajribalar nodavlat sektorining ijtimoiy muhofazadagi roli nafaqat qo‘shimcha, balki strategik ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Nodavlat notijorat tashkilotlarini ijtimoiy muhofazadagi faoliyat yo‘nalishlariga ko‘ra bir necha guruhlariga ajratish mumkin. Birinchi guruhga xayriya va insonparvarlik tashkilotlari kirib, ular asosan moddiy yordam, oziq-ovqat, kiyim-kechak va favqulodda vaziyatlarda ko‘mak ko‘rsatishga ixtisoslashgan. Ikkinchi guruhga ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatuvchi tashkilotlar kiradi. Ular reabilitatsiya markazlari, maslahat xizmatlari, parvarish muassasalari orqali aholiga uzluksiz ijtimoiy yordam taqdim etadi. Uchinchi guruh esa advokatsiya va huquqiy himoya bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar bo‘lib, ular fuqarolarning ijtimoiy huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy siyosatni takomillashtirishga qaratilgan tashabbuslarni ilgari suradi [6].

Jamoat tashkilotlari va ko‘ngillilar harakatining ijtimoiy muhofazadagi o‘rni ham alohida e‘tiborga loyiqdir. Ko‘ngillilik jamiyatda insonparvarlik, hamjihatlik va o‘zaro yordam qadriyatlarini mustahkamlaydi. Ko‘ngillilar ishtirokida amalga oshiriladigan ijtimoiy loyihalar nafaqat moddiy yordam ko‘rsatadi, balki jamiyatda ijtimoiy mas‘uliyat va birdamlikni kuchaytiradi. Ayniqsa, yoshlar va talabalar ishtirokidagi ko‘ngillilar harakati ijtimoiy muhofaza tizimining muhim resursi hisoblanadi.

XULOSA.

Ijtimoiy sheriklik mexanizmlari nodavlat sektorining ijtimoiy muhofazadagi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy sheriklik deganda davlat organlari, nodavlat tashkilotlar va biznes subyektlarining ijtimoiy muammolarni hal etish yo‘lida hamkorlik qilishi tushuniladi. Bu hamkorlik moliyaviy resurslar, tashkiliy salohiyat va innovatsion g‘oyalarni birlashtirish imkonini beradi. O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy sheriklikni rivojlantirish orqali nodavlat sektorining ijtimoiy muhofazadagi ishtirokini kengaytirish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023. – 32 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – 18 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Aholini ijtimoiy himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020. – 24 b.
4. O‘zbekiston Respublikasi “Ijtimoiy xizmatlar to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 20 b.

5. Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi. Aholining ijtimoiy himoyasi bo'yicha amaliy tavsiyalar. – Toshkent: Mavjud nashr, 2022. – 45 b.
6. Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya ko'rsatkichlari statistik ma'lumotlar. – Toshkent, 2023. – 60 b.
7. Jahon banki. Social Protection and Labor in Uzbekistan: Country Brief. – Washington: World Bank, 2022. – 50 p.